

De joodse gemeenschap in 's-Heerenberg (3)

In dit op een na laatste artikel neem ik U mee naar de jaren voor de oorlog: de periode 1900 tot 1940.

Hoe verliep het leven in die dagen? Woonden de joden bij elkaar of verspreid over de stad? Was er sprake van een geïntegreerde joodse gemeenschap?

Konden de joden hun feestdagen ongestoord vieren? Kregen joodse kinderen onderwijs op specifieke joodse of op openbare scholen? Kon je als joodse inwoner zonder problemen aan het verenigingsleven deelnemen?

Wat moest men doen om aan de kost te komen? Waren er joodse ondernemingen? Hoe was de verhouding tussen joodse en niet-joodse "neringdoenden"?

Dat zijn vragen die waarschijnlijk door het veelal ontbreken van niet-joodse en joodse bronnen nooit geheel beantwoord zullen kunnen worden.

Gelukkig geven de verzamelde feiten en enige overleveringen toch nog een uitstekend beeld van onze joodse gemeenschap in de genoemde periode.

De jaren 1900-1940

Integratie?

Rond de eeuwwisseling treffen wij de gemeente Bergh als een overwegend agrarische gemeenschap aan: wij vinden er uitgestrekte bossen, wei- en bouwlanden. Er zijn meer dan uitstekende jachtterreinen waar nog zeer veel wild rondloopt, want jaarlijks worden meerdere drijfjachten door het kasteel georganiseerd.

's-Heerenberg was een landelijk stadje, waar verscheidene jaarmarkten en ook wekelijkse markten gehouden werden.

Van de 1993 inwoners welke rond 1899 in 's-Heerenberg woonden, behoorden er 38 tot de joodse gemeenschap. Krap twee procent.

Was er invloed van deze kleine gemeenschap op de overwegend katholieke stadgenoten en omgekeerd? Ik denk het wel, al had men allang naar uiterlijke aanpassing gestreefd. De joden

spraken Achterhoeks net als iedereen. Bovendien hield men rekening met elkanders feestdagen, want wij lezen in de Raadsbesluiten van april 1905 dat de marktdag in oktober aanstaande acht dagen later gehouden moest worden in verband met Grote Verzoendag (een joodse feestdag). Hoe goed of slecht de joden geïntegreerd waren, zal wel altijd een vraag blijven welke nooit geheel beantwoord kan worden. Laten wij daarom de verhalen van de archiefpapieren en van onze ex-stadgenoot de heer H. Straus aan het woord laten. Hij heeft gelukkig de verschrikkingen van de oorlog overleefd. (Zie afb.1.)

Het wonen en werken

Allerlei in een ver verleden in het leven geroepen anti-joodse maatregelen hadden een typische joodse beroepsstructuur tot gevolg. Bang als men was voor concurrentie, werd het

Afb.1: Vader Straus en zoon Harrie in de sneeuw

lidmaatschap van gilden voor joden verboden. Daarmee werden de beroepsmogelijkheden zeer klein. Voegt men dan daar nog eens aan toe een beperkte bewegingsvrijheid die gold voor marskramers en rondtrekkende joodse kooplieden, dan is het natuurlijk duidelijk dat grote armoede het gevolg was.

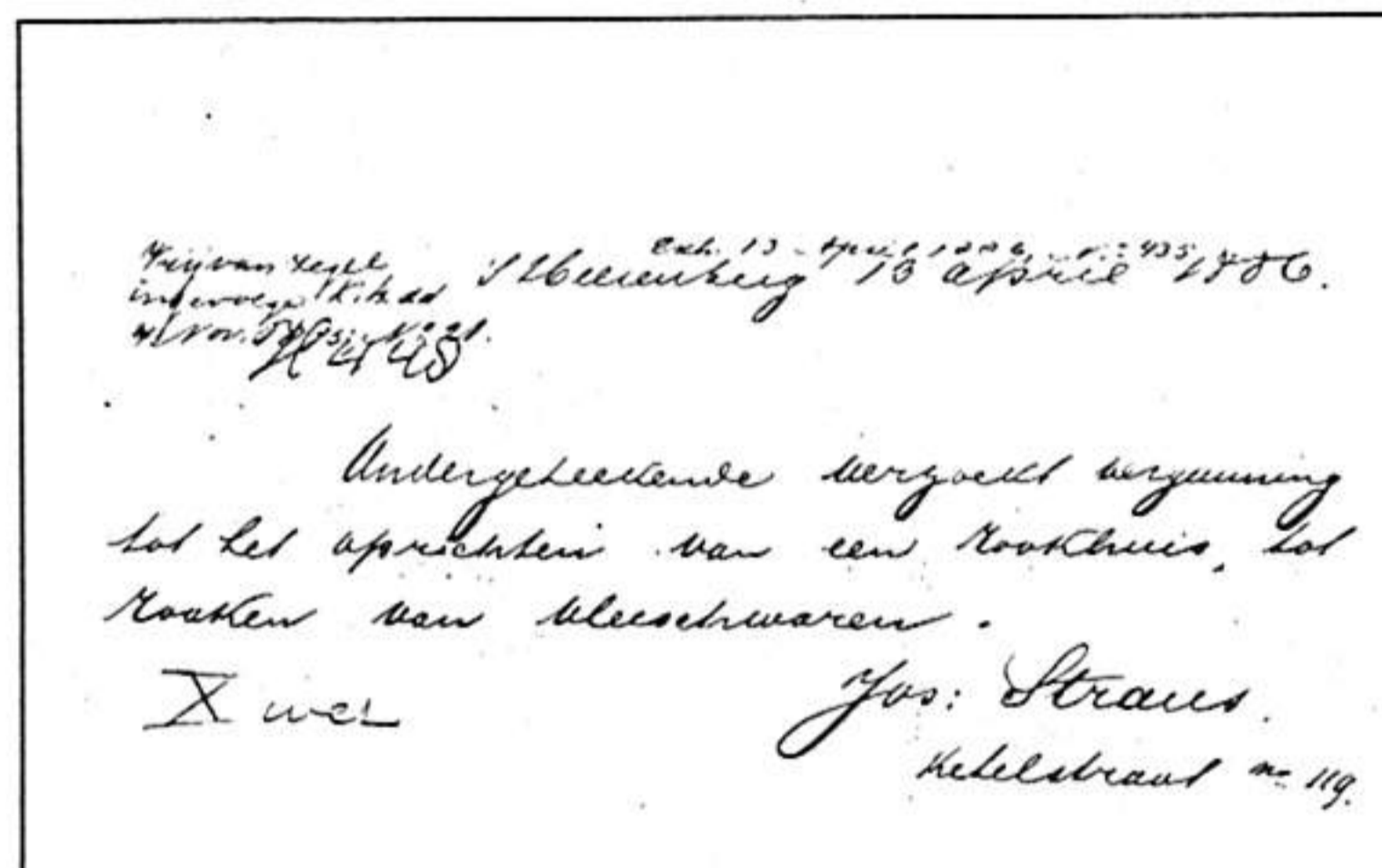
Toen deze beperkingen in het begin van de 19 eeuw wegvielen, veranderde er sociaal en economisch toch maar weinig. Je kon je wat makkelijker vestigen dan voorheen, maar de beroepsmogelijkheden bleven beperkt. De oude beroepen als slager (katzef), slachter, veehandelaar (viehsoucher) en koopman bleven goed vertegenwoordigd.

De in het verleden geleden armoede beperkte natuurlijk ook de omvang van de op te richten ondernemingen aan het eind van de vorige en het begin van deze eeuw. Kleine familiebedrijfsjes kwamen heel voorzichtig van de grond.

Bij ons zag je dit ook gebeuren. Naast slagerijen kwamen er in deze periode een joodse bank, een grote textielhandel, een kunststof producerende fabriek, een houtdraaierij en een fietsenhandel. Het ene bedrijf wat kleiner dan het andere maar nieuwe bedrijvigheid heerste alom. Wij zullen deze beroepsgroepen stuk voor stuk belichten.

Slagers, slachters en vleesrokers

Toen omstreeks 1895 exportslachterijen werden gesticht, pikten de joodse slachters, spekslagers en slagers in onze stad hiervan hun graantje mee. Een van de oudste slagerijen is toen ontstaan. Wij vonden aanvragen van Joseph Straus op 13 april 1886 (zie afb.2) en die van Mozes Barend Zwaab op 26 juli 1896.

Afb.2: De aanvraag van Josef Straus (1886)

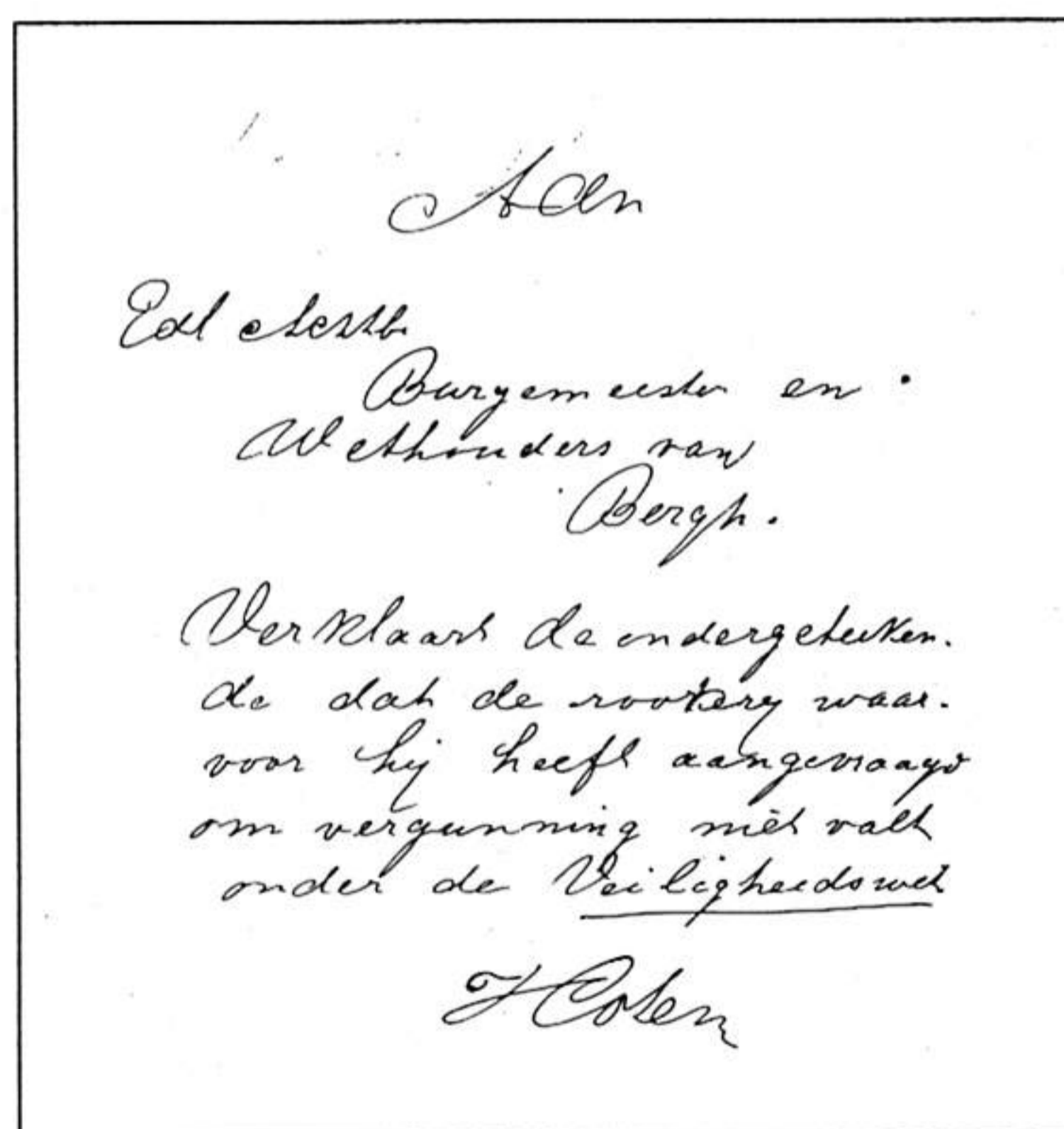

Afb.3: Benjamin Straus en zijn knecht Sjaak showen de Paasos voor de slagerij: Kellenstraat 11

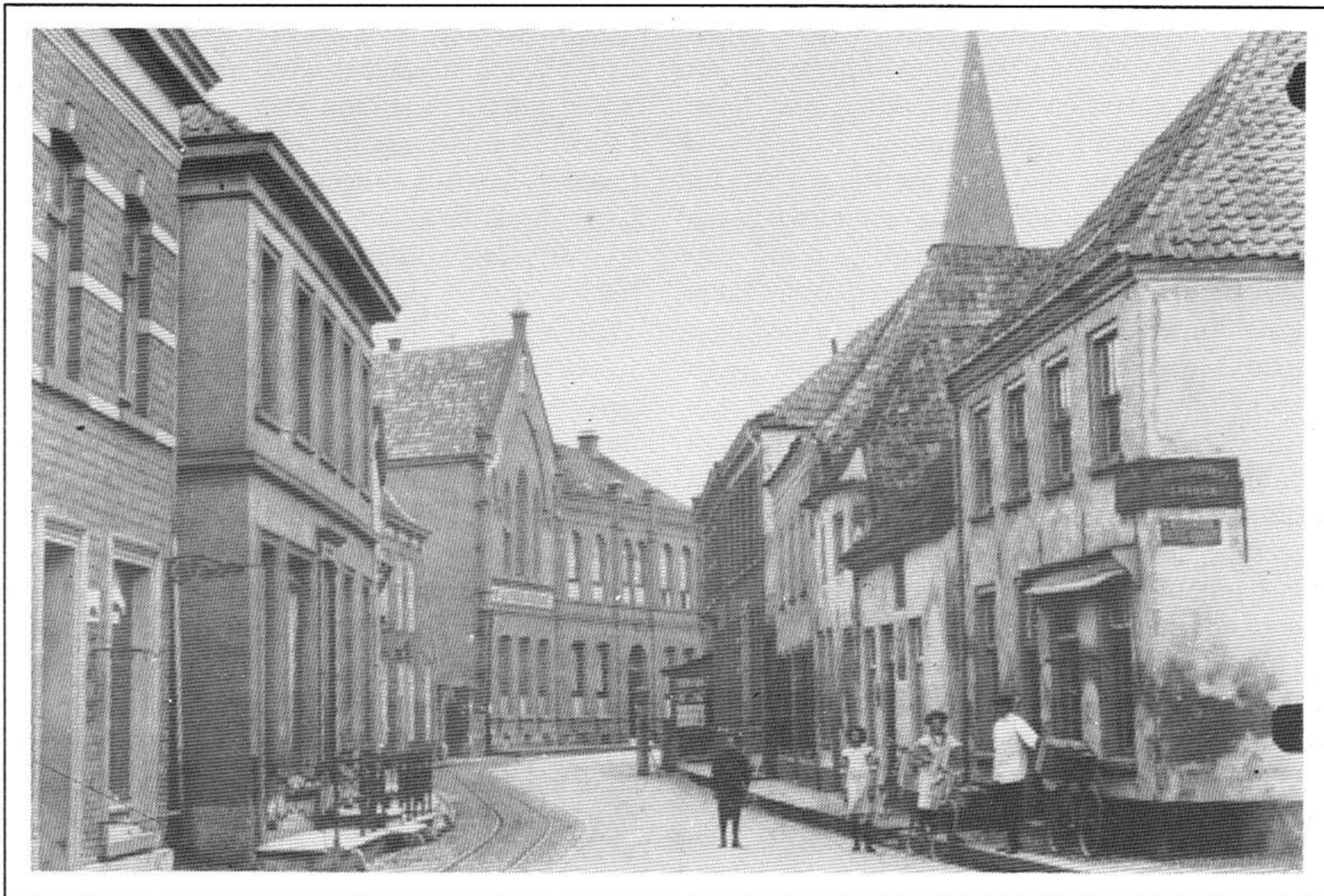
De eerstgenoemde wil een rookhuis en de tweede "wenscht een varkensslagterij op te rigten in het Huis No 45 in het Gangetje zonder Stoom of Machinale Werktuigen". De vergunningen worden verleend, respectievelijk op 29 april 1886 en 2 oktober 1896; de slagers konden aan de slag.

De slagerij van Joseph Straus werd later door zijn zoon Benjamin (geboren op 22 juli 1881) overgenomen. (Zie afb.3)

Veel minder vlot verliep de goedkeuring op de aanvraag die op 4 april 1905 door Isaac Cohen werd ingediend. Hij vroeg vergunning "tot het oprichten van een rookerij van dierlijke stoffen met name vleesch enz. in zijn pand Kelderstraat No 158". (Bedoeld is Kellenstraat). Zijn

Afb.4: De aanvraag van Isaac Cohen (1905)

Afb.5: De Marktstraat anno 1910 - Vooraan rechts Slagerij Cohen

keurige beschrijving, welke net nog niet de naam van bestek verdient, luidt: "De rookerij wordt samengesteld uit steen met ijzeren deur ter dikte van 1 centimeter, de bevloering bestaat uit steen, de rookleiding is saamgesteld uit ijzer en wordt gestookt met zaagsel. Hoogte 2 Mtr. 60". En iets verder: "de rokerij valt niet onder de veiligheidswet". Vond hij dat zelf of was dat ook werkelijk zo? (Zie afb.4).

Als commentaar schrijft de gemeente-ambtenaar A. Giesing met potlood aan de zijkant van de aanvraag: "Alweer een"!! Op 27 april 1905 wordt er een zitting gehouden waar men bezwaar kan maken tegen de op te richten rokerij. Drie personen verschijnen. Allereerst Julia Rubens, weduwe van Levie Rosenberg. Zij was bang voor brand, omdat haar aangrenzende muur van "kalk en riet is opgetrokken", maar haar voornaamste bezwaar is wel dat zij al zoveel last van de heer Cohen heeft, vooral van zijn achter het huis liggende mestvaalt.

Een pikant detail van dit bezwaar is dat Julia Rosenberg wel kon komen klagen op deze 27 april maar de verklaring niet kon tekenen

omdat die dag een joodse feestdag was! (Pesach).

Ook de veehouder Th.W. Derksen maakt bezwaar: hij is bang dat zijn vee in de aangrenzende stal van de rook zal stikken. Hij en zijn vee hebben toch al zo'n last van de mestvaalt van de heer Cohen.

Als laatste komt Aleida te West aan het woord en - U raadt het natuurlijk al - ook zij maakt bezwaar vanwege de al aanwezige mestvaalt en, zo zegt zij: "Oh ja, er zou wel eens brand kunnen uitbreken".

Niet moe geworden van de klachten van zijn burens vroeg de heer Cohen op 7 juni 1905 ook nog maar een vergunning aan voor een huidenzouterij. Deze zouterij, zo schreef hij, bestaat uit een cementen bak ter hoogte van een meter en ter breedte en lengte van 1,5 meter. Het zouten geschiedt met gewoon zout - zo vervolgde hij zijn aanvraag - onmiddellijk nadat het vee geslacht en van de huid ontdaan is. De huiden blijven hoogstens 2 a 3 weken in de kuip staan en worden dan opgerold verzonden. De kuip blijft ongedekt.

Ook hier bleek de mestvaalt bezwaarlijk en de heer Derksen meldde dat hij slecht tegen de stank van gezouten huiden kon. De heer Cohen kreeg toch zijn vergunning.

In 1932 vinden wij zijn zoon Simon nog steeds actief bezig als slager in een moderne zaak, want dan gaat hij zijn koelcel voorzien van een electromotor. Een cel die eerst met ijsbrokken van de limonade- en ijshandel van Van Uum uit de Molenpoortstraat werd gekoeld. (Zie afb.5.)

Een slacht leverde slachtafval en daar wist de reeds eerder besproken Meijer Zwaab wel raad mee. (Zie Old Ni-js 18.)

Zijn handeltje in huiden en beenderen en soms ook in lompen liep weliswaar matig maar dat heeft hem er toch niet van weerhouden om dit meer dan vijftien jaar vol te houden, of hij daarvoor nu een vergunning had of niet. Deze in 1848 te Groenlo geboren boeiende figuur was altijd voor zijn huisdeur te vinden, wippend op zijn stoel en trekkend aan zijn zeer lange Beierse pijp. De kop raakte volgens ooggetuige heer H. Straus bijna de grond Vroeg men hem hoe het met hem ging, dan was stevast zijn lachend antwoord dat hij, Meijer, nog op vragenstellers begrafenis zou verschijnen.

BANKIERS, COMMISSIONAIRES EN GELDSCHIETERS ANNO 1919

Het Stoofje van 's-Heerenberg

Gezien de genoemde beperkingen was je als joods burger wel gedwongen ondernemer te worden. Zo ook bij ons. Natuurlijk deed de een het beter dan de ander en ook niet iedereen wilde slager worden.

Ook het beroep van geldschieder/bankier was in joodse kringen erg geliefd. Dit leende zich zelfs uitstekend om aan de diverse voorschriften te kunnen voldoen. Al doet de naam "Stoofje" nu niet direkt aan een grote geldschieder denken, toch gaat het over een bank. Hij stond wat minder bekend onder de naam "De Bank van Straus". Zoals de naam al doet vermoeden gaat het hier inderdaad om de bekende familie Straus. Stoofje staat voor (voeten)bank dus: een klein bankje. Inderdaad

hebben wij hier te doen met een kleine maar in zijn goede jaren zeer winstgevende bank.

Op 24 juli 1919 komen in het kantoor van de 's-Heerenbergse notaris Gerhard Knot bijeen de heren Maurits (bijgenaamd Meus) Straus en Sally Straus beide uit 's-Heerenberg en broers van de slager Straus van Kellenstraat 11. Tevens Isidoor Heilbron uit Dinxperlo, Izak Herschel uit Terborg en als vijfde Sallie Jacob textielhandelaar uit 's-Heerenberg. De heren hadden allen hetzelfde beroep, namelijk koopman, en zij besloten tot oprichting van de "Naamlooze Vennootschap 's Heerenbergsche Bank" om in de ruimste zin des woords, zo lezen wij in de Staatscourant van 29 augustus 1919, "het bedrijf van bankier, kassier en commissionair in effecten uit te gaan oefenen". Het kapitaal der vennootschap werd bepaald op f.75.000,-, destijds het wettelijk minimum voor een N.V. Dit bedrag was verdeeld in aandelen van f.1000,-, waarvan er bij oprichting 22 werden geplaatst. Sally nam twee aandelen en de overige comparanten namen er ieder vijf. Voor 1 januari 1920 was echter de rest geplaatst en bovendien een reservekapitaal van f.15.000,- opgebouwd. Geen geringe prestatie, als wij naar de economische wanorde in die tijd bij onze oosterburen kijken; die moet toch van invloed zijn geweest in het Berghse.

Bij de oprichting waren verder nog als getuigen aanwezig de Berghse kleermakers Hendrikus en Wilhelmus Hafkenscheidt. Deze laatste twee waren "beroeps"-getuigen: voor f.2,50 kon notaris Knot hen steeds oproepen. Als oprichtingsdatum van de bank geldt de datum van het Koninklijk besluit no: 5 van 14 juli 1919. De bank werd gevestigd op het adres Oudste Poortstraat 102A; dit is het bekende Hajeniushuis. De heren M. en S. Straus werden tot directeur benoemd; de overige partners tot commissarissen. In 1924 had ook de heer J.G. Kinnaer procuratie, maar zonder directiebevoegdheden. In 1919 werd een winst aan de aandeelhouders toegekend van 12,5% en in 1920 10%, wat toch een leuk rendement te noemen is. Ook schijnt deze bank nog een vestiging in Emmerich gehad te hebben onder de naam "Bank van Israel", een wisselkantoor waarvan (nog) geen gegevens beschikbaar zijn. De situatie bleef zo, met uitzondering van de hoge winst, tot 1929. De heren M. en S. Straus

bleven bestuurders van de bank.

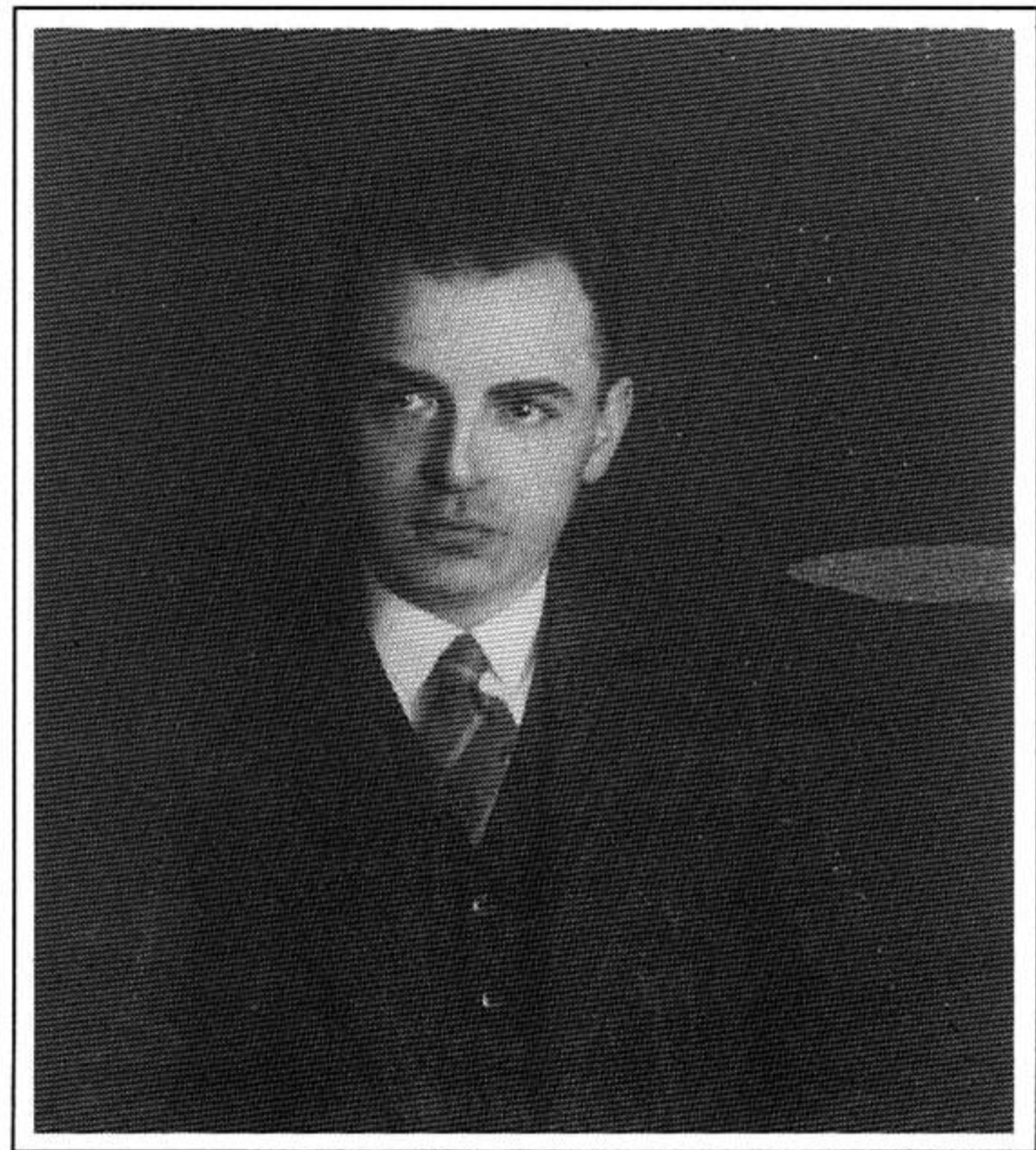
In 1930 werd de bank opgeheven. In 1931 verhuisde de Geldersche Credietvereniging van de Oudste Poortstraat 96A naar nr. 102A. De bankkluis kunt U nog in de kelder van het pand bewonderen.

EEN MODERNE ONDERNEMING

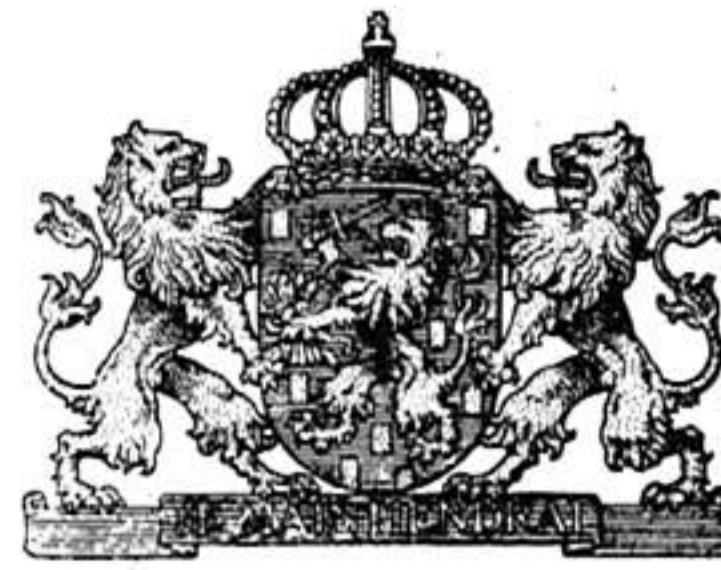
Kunsthornfabriek N.V. "De Struisvogel"

Als rechtgeaard bankier moest je natuurlijk ook durven investeren. Dat dacht Maurits Straus, toen hij en zijn partners in 1925 vergunning aanvroegen voor de oprichting van een kunststof producerende en voor die tijd zeer moderne "Kunsthornfabriek".

Op 2 november 1926 komen hiertoe drie 's-Heerenbergenaren op het kantoor van notaris Gerhard Knot bijeen. Het pand waarin het kantoor was gevestigd, is thans beter bekend als "De Waskuip". Het waren de heren Maurits Straus, koopman, Anton Hendrik Casper Eijkholt doctorandus economie (zie afb.6), en Sally Straus, bankier. Nadat op 13-10-1926 koninklijke goedkeuring was verkregen, wilden zij komen tot oprichting van genoemde fabriek. (Zie afb.7)

Afb.6: A.H.C. Eijkholt van De Struisvogel (1932)

K A N T O O R

VAN DEN NOTARIS

G. KNOT,

TE

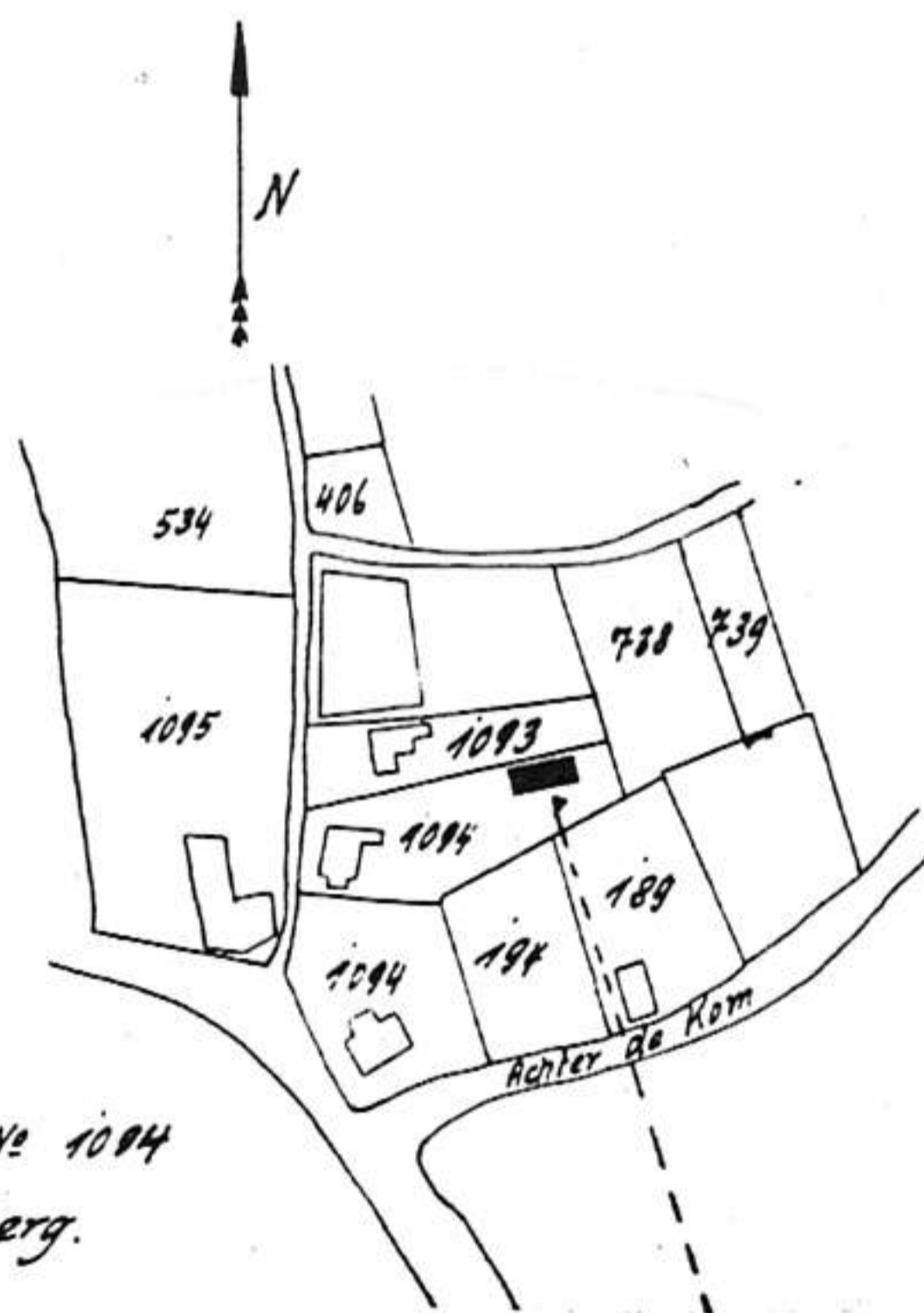
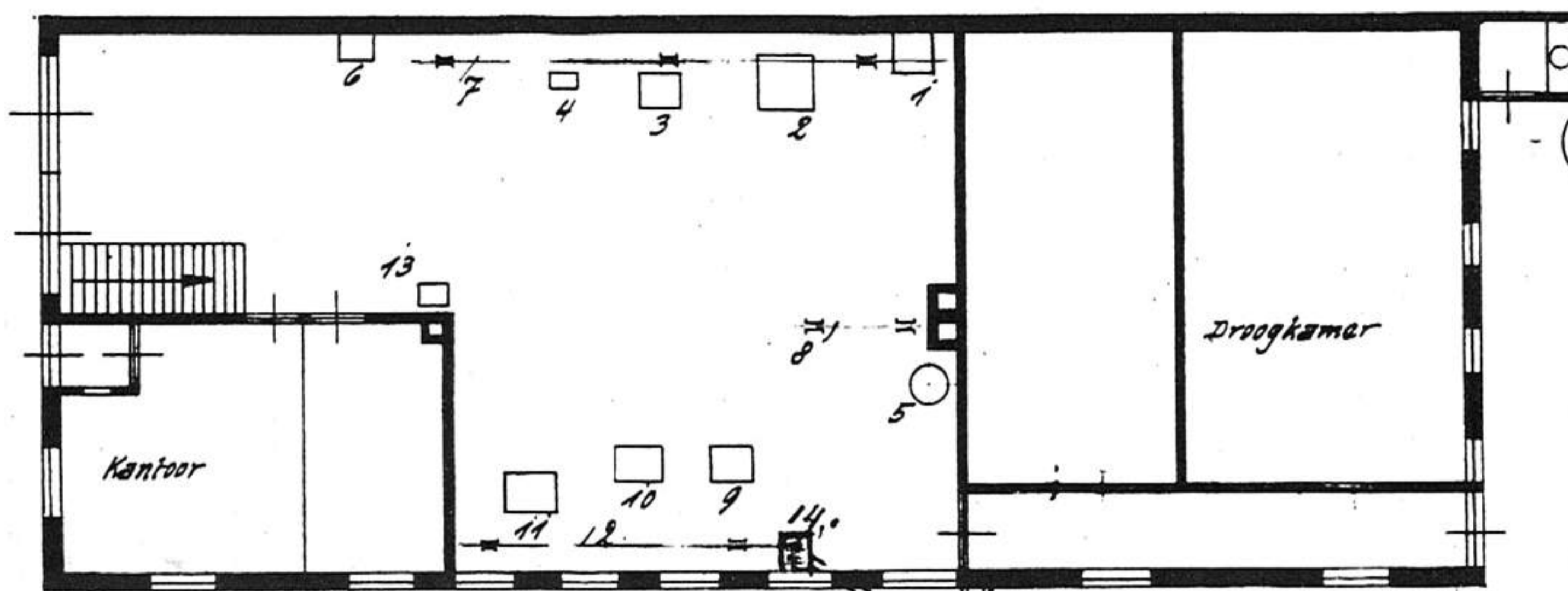
'S-HEERENBERG.

*Oprichting
der
Naamloze Vennoot-
schap "Kunsthorn-
fabriek de Struis-
vogel" gevestigd te
's-Heerenberg.
dd 2 November 1926.*

Afb.7: Oprichtingsakte De Struisvogel

Plattegrond van een Kunsthoornfabriek voor de te 's Heerenberg.

Benedenverdieping.

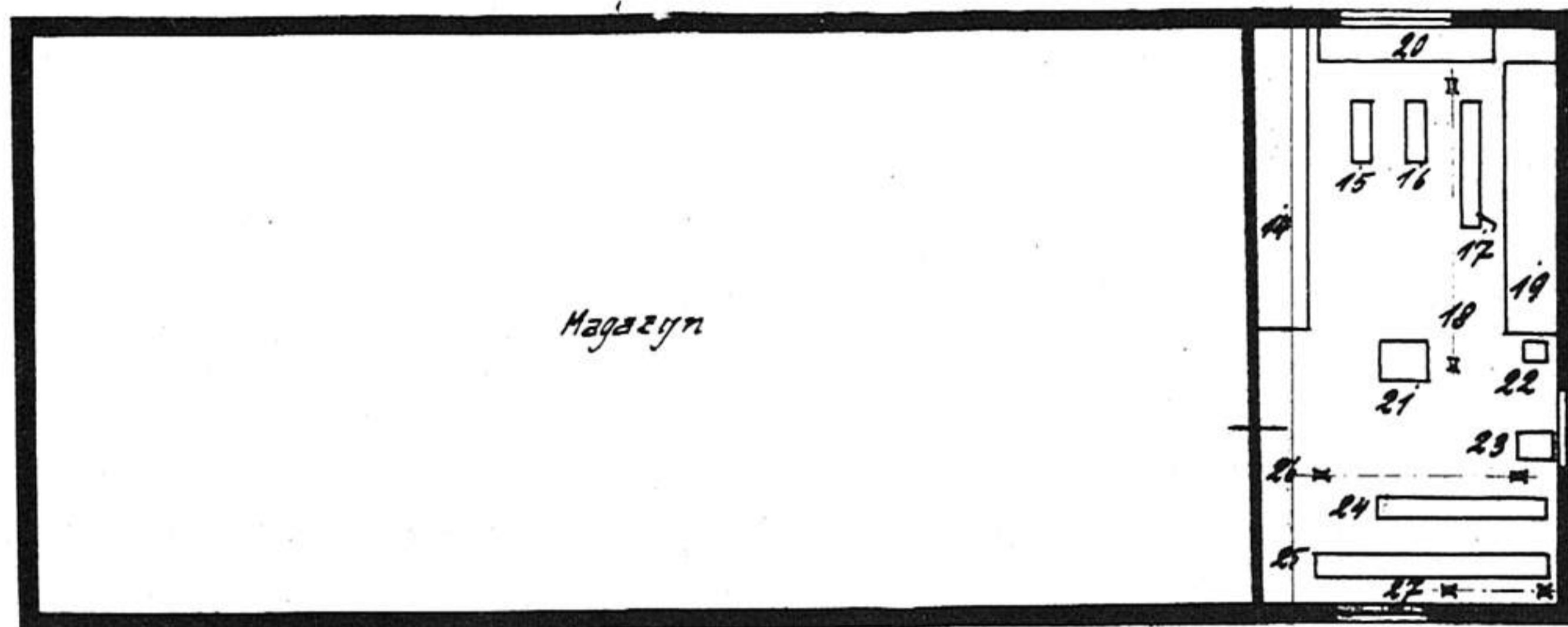
*Situatie Sectie 2 No 1094
Geme. 's Heerenberg.*

1. El. Motor 25 P.K.
2. Strangpers
3. Mengmachine
4. Maalstenen
5. Stroomapparaat
6. Pomp
7. Transmissie
8. Tusschenrijfwerk
9. Hydr cars
10. id.
11. Pomp v. hydr. persen
12. Transmissie
13. Stoomketei
wa. nu. 1/2 m.
14. Persp. m.p.
1/2 m. 1/2 m.

Afb.8: Bouwtekening en situatie van de Kunsthoornfabriek "De Struisvogel"

N.V. „De Struisvogel“

Boranverdieping

- 14. Schaaftbank
- 15. Polijstmachine m. 1/2 P.K. El. Motor
- 16. Boor- en Polijstmachine
- 17. Polijstmachine
- 18. Transmissie
- 19. Werkbank
- 20. Gereedschapkast
- 21. Cirkelzaag
- 22. 1 P.K. El. Motor
- 23. 1 P.K. El. Motor
- 24. Draaidank
- 25. id.
- 26. Transmissie
- 27. Tusschendraijfwerk

M. Straus en A.H.C. Eijkholt werden tot directeur benoemd en S. Straus en A.H.A.M. Testers, koopman te Bergen op Zoom tot commissaris. De N.V. 2576, zoals het wettelijk volgnummer luidde, had een maatschappelijk kapitaal van f.75.000,- verdeeld in 150 aandelen van f.500,-, waarvan 80 stuks werden geplaatst: 4 bij de heer M. Straus, 10 bij de heer Eijkholt en 66 bij de heer S. Straus.

Afbeelding 8 op blz 12-13 geeft ons een idee van de inrichting van de kunsthoornfabriek.

Mengmachine nummer 3 mengde de twee componenten formaline en caseïne (=kaasstof in melk). De "strangpers" nummer 2 was geschikt voor het persen van de staven. De hydraulische persen 9 en 10 vervaardigden blokken en platen. Op de tweede verdieping boven het magazijn werden de staven en platen verder bewerkt op het juiste formaat en op goede glans. Daarna gingen deze "halfproducten" naar Solingen, waar er mesheften, parapluie-knoppen, knopen of kammen van werden gemaakt. De kunststof, Galaliet geheten, is een zogenaamde kunsthars die de eigenschap had goed op metaal te hechten. Galaliet is onbrandbaar en verving celluloid.

De zaken gingen voorspoedig, want op 5 augustus 1929 werd de fabriek uitgebreid.

Het door de heer Eijkholt voor die dagen zeer vooruitstrevend gevoerde sociale beleid botste wel eens met zijn comparanten. Een week betaalde vakantie was in de crisistijd niet niks. Vele jaren later werd nog gezegd: als "De Struisvogel" morgen met deze directeur weer zou starten, dan stonden zijn ex-werknemers te dringen op de stoep. De onderneming met zijn vier volwassen mannelijke medewerkers en twee jongens werd dan ook in het midden van de jaren dertig door de heer Eijkholt overgenomen. Als internationaal goed opgeleide econoom wist hij beter dan wie ook dat verdiend geld geïnvesteerd moest worden en niet onttrokken moest worden aan de onderneming. Maar dit zagen zijn partners anders en dit leidde tot genoemde overname.

De fabriek is tot begin jaren vijftig met wisselend succes in bedrijf geweest. De gemakkelijker te produceren, concurrerende modernere kunststoffen hebben het bedrijf verdreven.

DE KLEINE "LUYDEN"

De familie Bloemendaal

In een zo door bossen omgeven stadje staat en stond het vak van houtbewerker in de belangstelling, ook onder onze joodse stadgenoten. Zo lezen wij dat op 25 juni 1910 de 29-jarige Mozes Bloemendaal een vergunning aanvraagt voor een eenmans-houtdraaijerij. De houtdraaijer zou de werkplaats in het schuurtje achter zijn huis voorzien van een kelder, waarin een benzinemotor, merk "Kneland", de draaibank zou aandrijven. Van Ditshuizen tekende het ontwerp (zie afb.9). Op 16 juli 1910 wordt een en ander openbaar gemaakt, waarop tot 18 september 1910 bezwaar gemaakt kan worden. Van deze gelegenheid maakt niemand gebruik en Mozes Bloemendaal kan aan de slag.

Hoe lang deze onderneming "gedraaid" heeft, is niet bekend. Maar hoe men in Bergh ook werkte, sappelde en ploeterde, werkloosheid was ook toen geen onbekend verschijnsel. Dat getuigt de brief van de Algemene Nederlandse Borstelmakersbond uit 1921. Daarin wordt melding gemaakt van de werkloos geworden Mozes Bloemendaal, nadat hij al eerder wegens bedrijfsslapte bij de firma Sluyter, Borstel- en Kwastenfabriek in Zeddam, ontslagen was.

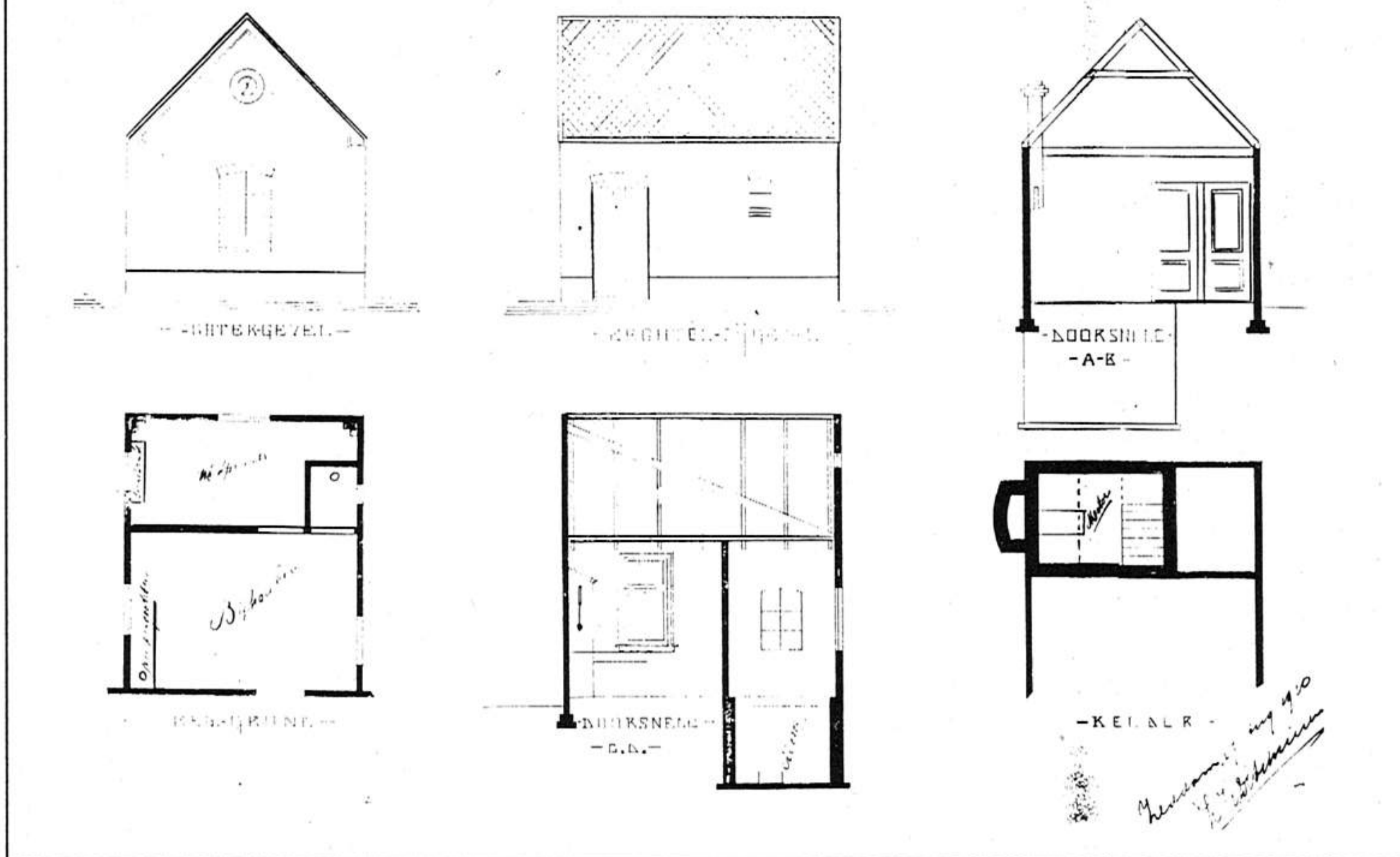
Men vond werk voor Mozes in Apeldoorn(!!!), wat hij terecht weigerde, ook al dacht de toenmalige gemeentesecretaris daar heel anders over.

Mozes Bloemendaal was de vertegenwoordiger van de kille, die in 1949 de synagoge zou verkopen.

Siegfried Simon Bloemendaal, zoon van de bovengenoemde Mozes, had als rijwielhersteller zijn draai gevonden in zijn eigen winkel in Klinkerstraat 34. "Handel in Radio, Rijwielen en Electra", zo vermeldt tenminste het briefhoofd (zie afb.10) en "Speciaal adres voor Radio-zelfbouwers". Het was een drukke zaak, want iedereen die op Emmerik aanging en pech kreeg, deed Siegfried aan. Soms werkte hij met drie of vier knechts om alle lekke banden te kunnen plakken.

Siegfried was een goed vakman en een zeer

ONTWERP VAN EEN HOUTDRAAIERIJ-GERUKKEN KROEK ENZINE MOTOR KNELANL I.S.F.K.
 VOOR DEN HEER M. BLOEMENDAAL TEG. HEERENBERG-SCH/1932.

Afb.9: De houtdraaijerij van Mozes Bloemendaal: Klinkerstraat 34

bezorgde huisvader, met een voorspellende geest! Althans dat dacht hij zelf. Dat blijkt uit een door hem geschreven brief, gedateerd 24 juni 1934. Want, zo schrijft hij aan de rabbijn te Arnhem, "Mijn zoon die binnenkort geboren gaat worden, moet...." enz. enz. Heel knap in een tijd dat echoscopie nog uitgevonden moest worden! Prompt werd dus drie dagen later zijn dochter Regina geboren....

DE TEXTIELHANDEL

Sally Jacob

Sally Jacob, de ex-bankier, kon het onderne- men niet laten en hij begon een confectiezaak in de Molenpoortstraat 89B (op de plaats waar nu Francis Mode gevestigd is; zie afb.11). Om de winkelsluitingstijden aan zijn religieuze opvattingen te kunnen aanpassen, had de

S. S. BLOEMENDAAL :-: 's-HEERENBERG

KLINKERSTRAAT

HANDEL IN RADIO - RIJWIELEN - ELECTRA

REPARATIE-INRICHTING VOOR RIJWIELEN - MOTOREN EN ELECTR. MOTOREN

SPECIAAL ADRES VOOR RADIO-ZELFBOUWERS

©

Afb.10: Briefhoofd van Siegfried Bloemendaal

Afb.11: Direct rechts achter De Snor de zaak van Sally Jacob voor de verbouwing

burgemeester Sally Jacob anno 1936 aanbevo-
len lid te worden van de plaatselijke midden-
stands-vereniging, want dan kon je gezamenlijk
voor je belangen opkomen. Beducht voor
concurrentie werd Sally dat lidmaatschap
geweigerd. Wat Sally Jacob ook probeerde, de
vereniging nam hem niet als lid aan.

Ten einde raad vroeg hij een vergunning aan
om, net als de andere wel georganiseerden, een
winkelverloting te mogen organiseren. Want
ook in die tijd moest je je waarschijnlijk in
allerlei bochten wringen om klanten binnen te
halen, alhoewel op zaterdagmiddag de "rijwie-

len" van zijn klanten soms drie hoog opgesta-
peld voor zijn deur lagen. De prijzen, zo
schrijft hij in dit verzoek, zijn: een "Heerenrij-
wiel (geleverd door S.S. Bloemendaal?), Hee-
renregenjas, Damesregenjas, japon, pullover,
Heerenparapluie, Damesparapluie (met knop
van "De Struisvogel"?), Overhemd, paar sok-
ken en een zelfbinder". Alles bij elkaar toch
een aardig prijzig geheel om op te brengen
door een kleine middenstander.

Om de zaak wat aantrekkelijker te maken
besloot Sally te gaan verbouwen. Zijn winkel
werd voorzien van schitterende parketvloeren,
een grootse verlichting, glas, spiegels en boven-
dien een gescheiden luxe heren- en damesafde-
ling. Kortom: een lust voor het oog. Het was
zelfs zo erg dat de verbouwereerde Berghena-
ren alleen maar door de winkelruiten dorsten
te staren; in zo'n deftige zaak durfde niemand
naar binnen. En kopen ho maar!

Sally Jacob heeft de crisisjaren niet geheel
meegemaakt want in april 1938 overleed hij.
De voorraden werden opgekocht door een
groep Amsterdamse kooplieden die in liquida-
tiepartijen handelden. (Zie advertentie uit "De
Achterhoek" nr 43 3-11-1938 afb.12.) Zijn
vrouw en pleegdochter met echtgenoot zijn in
1939 gemigreerd naar Chili.

Sluiting 13 October

alles moet weg.

Wij willen niets mede nemen, en zullen alle goede-
ren ver beneden de inkoop verkoopen, bestaande uit :
Dames Mantels en Japonnen, Heeren Costuums,
Winterjassen en Regenjassen, Kinderpakjes,
Manchester Kleeding, Witte- en Blauwe Jassen,
Damesstoffen en Zijde, en verder alle soorten
Manufacturen, Hoeden en Petten, Overhemden,
enz. enz.

Dus allen naar de bekende
Amsterdamsche Kooplieden.

N.V. Jacob - 's-Heerenberg

Molenpoortstraat 89 B

Afb.12: De zaak van Sally Jacob wordt opgeheven

Vader en zoon Bloemendaal

Naast zoon Siegfried de fietsenmaker had vader Bloemendaal nog een zoon Roidi, bevriend met de heer H. Straus. Roidi moest evenals zijn vader ook aan de kost zien te komen. Daar het houtdraai-avontuur en de borstelmakerij op niets waren uitgelopen, begonnen deze twee een handeltje in textiel. Er werd in Den Haag een partij stoffen en kleding ingekocht, in koffers gestopt en daar gingen zij mee "de boer op". Een moderne vorm van marskramerij. Hoeveel succes hadden zij? Het zal wel een raadsel blijven bij gebrek aan nadere informatie.

HET VERENIGINGSLEVEN

Tabor

Een van de populairste verenigingen in 's-Heerenberg was in het begin van deze eeuw de Gymnastiek- en Schermvereniging Tabor, genoemd naar een berg in het Heilig Land. Bij de oprichting op 1 mei 1905 was de toen 24-jarige Benjamin Straus als "Algemeen Secundus" betrokken, dat is als algemeen vervanger van de bestuursleden. B. Straus, de latere slager uit Kellenstraat 11, zou zich

ontwikkelen tot - zoals dat in die dagen heette - een van de beste keurturners van Bergh.

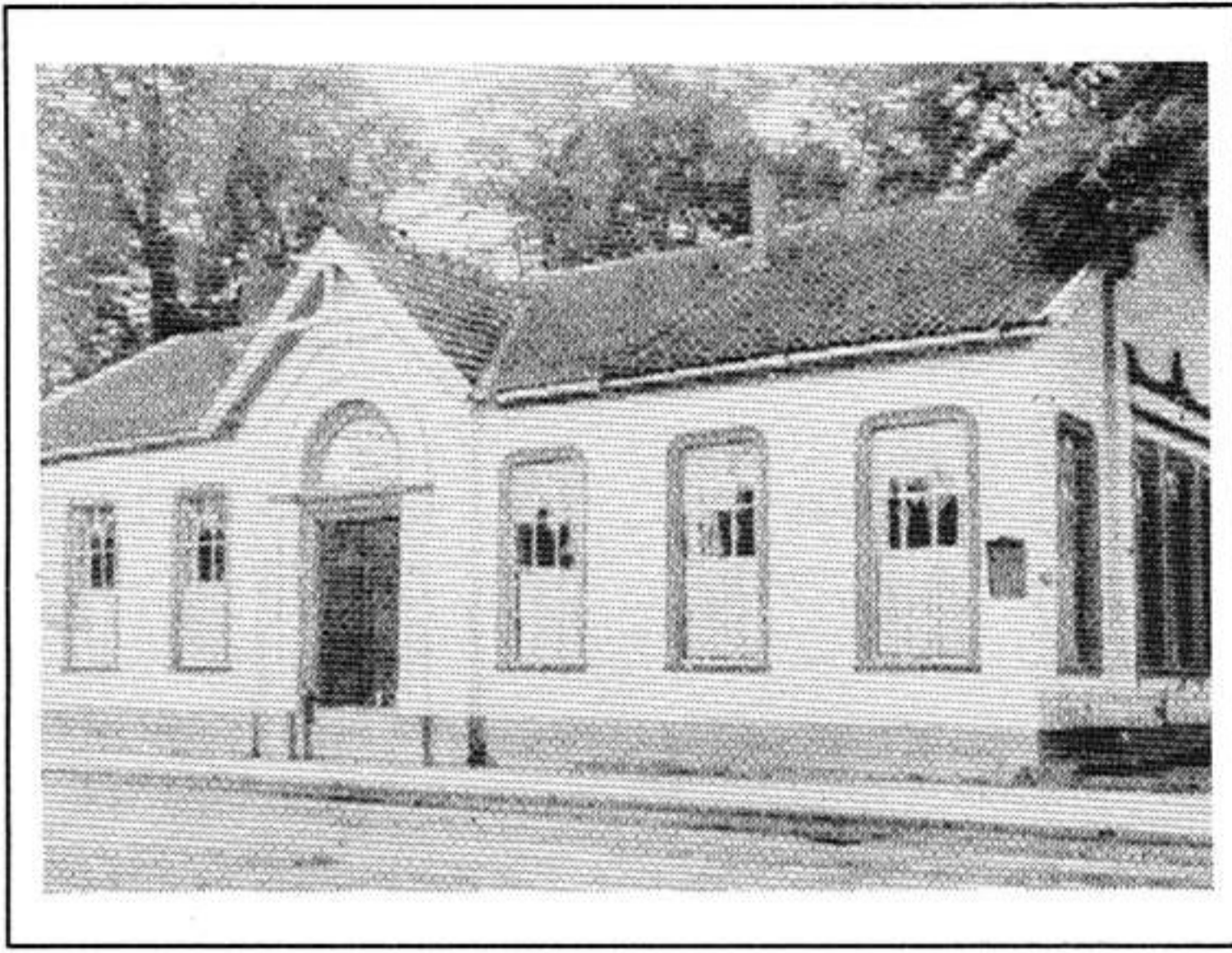
Voor een dubbeltje per week, dat dinsdags geïnd werd, kon je lid worden als je tenminste 18 jaar was, aldus de oprichtingsstatuten. De vereniging bestond uit leden en donateurs; deze laatsten droegen f.1.50 per jaar bij en hadden geen stemrecht. De zogenaamde oefenvergaderingen werden op iedere dinsdag en donderdag gehouden. De oprichtingsstatuten besloten met artikel 28, waarin alcoholgebruik tijdens het oefenen werd verboden!

En zoals het bij iedere vereniging gaat, ging het ook hier als volgt. Men benaderde de gemeente voor een subsidie in de vorm van het ter beschikking stellen van hulpmiddelen.

Dit verzoek werd op 25 mei 1905 op het stadhuis ontvangen en op 5 september d.a.v kwam het antwoord. Misschien mogen wij hieruit concluderen dat er grondig over de zaak was nagedacht: het antwoord heeft vier maanden op zich laten wachten.... Er werd besloten om de gevraagde matras, de gewichten en de rekstok, zo blijkt uit het antwoord, niet ter beschikking te stellen. Want de collecte onder de Berghenaren had al f.55,- opgebracht en de leden hadden het springtouw en de donateurs hadden de brug betaald....

Afb.13: De gymnastiekvereniging Tabor, opgericht in 1905

Afb.14: Gebouw De Societeit

Bovendien waren de gevraagde materialen voor "militair onderricht noodig". Zo maakte de gemeente in 1905 vrienden!

Gelukkig is de vereniging tot grote bloei gekomen mede door haar enthousiaste leden. Op afb.13 ziet u het "Tableau de la Troupe" in volle glorie. Op de foto hierboven (afb.14) ziet U het verenigingsgebouw "De Societeit". Hierin deden de Taborleden hun oefeningen en bij heel warm weer gingen de toestellen naar

buiten achter het gebouw en werden er oefeningen in de open lucht gedaan. Het verenigingsgebouw heeft de oorlog niet overleefd: in 1945 werd het in brand geschoten.

B.O.W.

Een andere nogal in de belangstelling staande vereniging - en niet alleen van onze joodse stadsgenoten - was de voetbalclub Berg Op Waarts.

Als wij de foto uit 1935 (afb.15) goed bekijken, dan zien wij niet alleen Max Straus, de neef van de turner Straus op de bovenste rij eerste rechts, maar ook nog andere bekenden, zoals de broeders Rosie, Johan Dales en de Wassing broers. De eerste links in de middelste rij is de uit Duitsland gevluchte zwager van B. Straus, Helmut Levita.

Het gilde en de muziek

Het Sint-Antonius Gilde telde onder zijn tamboers tenminste een joods lid. Op de foto (afb.16) zien wij de jaarlijkse kermisaankondiging in 1935 met Roidi Bloemendaal als trommelaar. Roidi's verhaal zal in aflevering 4 nog uitgebreid besproken worden.

Afb.15: Voetbalelftal B.O.W. 1935-1936

Afb.16: Het Sint-Antoniushildegardisgenootschap opent de kermis.

Julius Straus was in zijn jonge jaren een getalenteerd violist. Hij nam onder meer in 1934 deel aan een violistenconcours in Joure.

HET ONDERWIJS

Alle joodse kinderen volgden zonder uitzondering openbaar onderwijs. Op zaterdag werd de school niet bezocht i.v.m. de sabbath. Zondagsmiddags kregen zij godsdienstonderwijs in de sjoel. Er kwam een godsdienstonderwijzer met de tram uit Doetinchem. In de winterdag werd de kachel soms wat te veel door overijverige leerlingen opgestookt, waardoor lesgeven door de rook en hitte onmogelijk werd en een vrije zondagmiddag het resultaat was. Alleen pianolessen kregen ook de joodse kinderen van de nonnen.

Aan de protesten tegen het schoolgeld kun je het zakelijk succes van de verschillende familie's afleiden. In 1925/26 vroeg bijvoorbeeld M. Bloemendaal ontheffing van schoolgeld in de periode dat hij werkloos was. Sally Straus

vroeg dit in 1930 en 1934, M. Straus ook in 1930 (jaar van de opheffing van de bank). Overigens kwamen deze reclames nogal massaal voor onder de gehele bevolking. Schoolreisjes waren ook toen populair ook al ging men in de crisis slechts naar Montferland. Wat later ging men met de tram naar de speeltuin in Warnsveld.

WAAR WOONDEN DE JODEN PRECIËS?

Om nu te zeggen dat wij een echte joodse buurt hadden, nee, maar toch was er sprake van enige concentratie. Er woonden vijf gezinnen in de Kellenstraat: op de nummers 2, 9, 11, 27 en 35; drie huizen in de Klinkerstraat: op de nummers 25, 34 en 46; de familie Cohen woonde aan de Marktstraat 31.

* * *

Het mag duidelijk zijn dat er ongetwijfeld nog veel meer te vertellen valt over deze joodse gemeenschap. Toch hoop ik U een beeld gegeven te hebben van het reilen en zeilen van deze groep mensen in de periode 1900-1940.

In de vierde en laatste aflevering wordt de oorlogsperiode in beeld gebracht aan de hand van veel nog nooit eerder gepubliceerd materiaal.

Een woord van dank aan de heer H. Straus (Ochten) voor de vele op een zeer prettige wijze aangedragen inlichtingen en verhelderingen, mag beslist niet op deze plaats ontbreken. Zonder zijn hulp was deze aflevering onvolledig gebleven. Ook de heer Eijkholt (zoon van de oprichter van de kunsthoornfabriek) onze hartelijke dank voor het beschikbaar stellen van zijn familiearchief en de mondelinge informatie.

Als last but not least moet natuurlijk ook H. Kooger worden genoemd voor de vele aanvullingen en suggesties.

Jan Hoogakker

Herkomst afbeeldingen: familie Eijkholt 6, 7; Karel Goossen 14; H. Straus 1, 3, 15; overige afbeeldingen uit de collectie Hoogakker